

## ВАРІАТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

*У статті розглядаються проблеми активізації навчання учнів молодшого шкільного віку, що веде за собою взаємодію компонентів соціалізації особистості, самостійності, креативності, емоційності, самовираження, активності, однак організація навчальної діяльності залежить в першу чергу від педагога, його фантазії, співробітництва з дітьми, змін форм роботи протягом уроку.*

*Ключові слова:* форма організації, ігрова діяльність, варіативність, навчальна активність.

Особливу вікову групу становлять учні молодшого шкільного віку, адже саме в цей період закладається той фундамент, на якому вибудовується навчальна діяльність на наступних щаблях шкільної освіти, забезпечується інтелектуальний розвиток особистості.

Процеси становлення і розвитку особистості привертають увагу дослідників філософської проблематики (В. Андрущенко, А. Арсеньєв, М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Бехтерєв, І. Бойченко, Е. Муньє, І. Надольний, М. Шіллер та ін.); сутність навчальної діяльності та її особливості в учнів 6-7-річного віку широко представлена у працях вітчизняних і зарубіжних учених: Н. Бібік, Л. Божович, С. Максименко, О. Савченко, М. Скаткін, Г. Щукіна, І. Якиманська та ін.

Становлення особистості у процесі соціалізації, що включає систему відносин, рівні соціальної взаємодії, типи й форми діяльності, вважається А. Асмоловим, А. Петровським головною умовою інтеграції особи в соціокультурний простір. У зв'язку з цим становлення особистості розглядається як детермінований соціальними умовами процес розвитку особистості, набуття нею унікальності та своєрідності шляхом взаємодії пізнавального, емоційно-вольового, мотиваційного, комунікативного компонентів.

*Пізнавальний* компонент характеризує рівень знань молодших школярів, їх інтерес до пізнання, ерудованість, готовність сприймати нові оригінальні ідеї. В ньому виявляються пізнавальні можливості дитини, здатність її зосереджуватися на головному, вміння аналізувати ситуацію, самостійно узагальнювати інформацію, оригінально виявляти знання, уникати шаблону, здобувати нову інформацію у

процесі ігрової діяльності, шляхом опрацювання літератури, її творчого аналізу. Пізнавальний компонент має такі складові: творче мислення, творча уява, фантазія, вигадка [3, с. 9].

*Емоційно-вольовий* компонент характеризує емоційну сприйнятність особи і передбачає піднесений емоційний фон ігрової діяльності. Він включає: емоційні реакції молодших школярів, що виявляють емоційний тон відчуттів у різних ситуаціях, зокрема емоційний стан перед початком, у процесі й після закінчення ігрових занять. Вольова організація особи постає як цілеспрямованість її зусиль, наполегливе долавання труднощів, володіння собою, довготривала концентрація уваги у процесі творчості, здатність доводити розпочату справу до кінця [3, с. 9].

*Мотиваційний* компонент відіграє при цьому вирішальну роль, бо мотиви є рушійною силою будь-якої діяльності особи; дозволяє виявити спрямованість молодших школярів на ігрову діяльність, потребу в самореалізації, а також сформованість та стійкість інтересу до творчої діяльності як до процесу і результату. Мотивація виявляється в активності, ініціативності, наполегливості, цілеспрямованості, здатності дитини долати труднощі, у виявленні нею моральних, естетичних почуттів, оціночних суджень, що стимулюють інтерес і самостійність мислення. Збагачення даної сфери сприяє усвідомленню молодшими школярами гри та ігрової діяльності як засобу для найповнішого самовираження.

*Комунікативний* компонент пов'язаний із здатністю молодших школярів до спілкування, сформованістю комунікативних якостей, з умінням виражати свої потреби та відчуття вербальними і невербальними засобами, адекватно виражати свої думки, взаємодіяти та співпрацювати. Він виявляється у позитивному ставленні до інших людей, в умінні співпереживати і є показником комунікативних умінь та активності особистості.

У 20-х роках ХХ століття у практиці роботи української школи почали використовуватися ідеї групових форм навчальної діяльності, які було втілено в Дальтон-плані (бригадно-лабораторний метод), в ході якого здійснювався індивідуально-диференційований підхід до учнів, а ускладнення, які виникали у

конкретного школяра під час виконання індивідуального завдання, розглядалися всією бригадою.

На початку 1930-х років школа зазнала істотних змін щодо змісту, методів роботи й організаційних форм. Зокрема, у 1932 році партійними органами було засуджено використання бригадно-лабораторного методу, що призвело до зневаги та ігнорування групових форм роботи в шкільній практиці на довгі десятиріччя [2, с.8].

Питання визначення сутності поняття «організаційні форми навчальної діяльності» та їх класифікації залишаються актуальними й на сучасному етапі розвитку педагогічної науки. Проблема організаційних форм навчальної діяльності учнів стала об'єктом вивчення В. Дяченка, Г. Цукерман, І. Чередова, О. Ярошенко та ін. Питання теорії та практики активізації навчальної діяльності частково знайшли своє відображення в працях таких вчених, як В. Зінченко, О. Тихомиров, Я. Пономарьов, Л. Занков (розвивальне навчання), Д. Богоявленський, С. Бондар, В. Паламарчук, Н. Менчинська, К. Кабанова-Меллер (формування загальних прийомів навчальної діяльності), Л. Аристова, Д. Ельконін, М. Махмутов, М. Скаткін, Л. Кудрявцев (проблемне навчання), А. Тализіна, П. Гальперін (теорія поетапного формування розумових дій), Н. Бібік, І. Бех, Л. Божович, І. Друзь, Н. Кудикіна (розвиток навчального інтересу), Р. Хабіб, О. Савченко (самостійність, активність учнів), М. Данилюк, Г. Костюк, А. Маркова, Н. Якобсон (мотивація навчання у підвищення навчальної активності) та інші.

Під організаційною формою навчальної діяльності розуміється така організація, якій властиві певні взаємостосунки між учителем та учнями (безпосередня передача педагогом навчальної інформації або передача цих функцій іншій особі), самими учнями (незалежне виконання завдань, співробітництво), а кількісні та якісні ознаки забезпечують відповідну побудову й перебіг навчального процесу, виходячи з його мети й завдань [2, с.8-9].

Забезпечення ефективності навчального процесу вимагає використання всієї різноманітності організаційних форм навчальної діяльності та їх поєднання відповідно до дидактичної мети. Аналіз проблеми класифікації організаційних

форм навчальної діяльності дозволяє стверджувати, що кожна з них має свої переваги й недоліки, які необхідно враховувати при організації навчального процесу. Перед учителем постає питання вибору в кожному конкретному випадку найбільш вдалого їх сполучення для кожного етапу уроку, кожного елемента змісту. Повинні бути проаналізовані специфіка змісту, можливості школярів і визначена раціональна форма навчання, яка на наступному етапі уроку змінюється іншою. М.В.Матішак виділяє такі критерії вибору організаційних форм навчальної діяльності: 1) зміст навчального матеріалу, його складність і новизна; 2) етап процесу навчання; 3) рівень підготовленості учнів [2, с.9].

Групова та парна робота на уроці у початковій школі займає явно недостатнє місце. Якщо думки вчителів-початківців щодо фронтальної й індивідуальної форм роботи досить сталі, то стосовно корисності й місця групової та парної роботи є значні розбіжності оцінок. Крім того, є вчителі, які фактично не застосовують, але готові застосовувати варіативність організаційних форм роботи. Це додатково свідчить про існування значних реальних резервів упровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності молодших школярів на уроках [2, с.10].

Учителі вважають, що групова робота подобається учням молодших класів більше, ніж індивідуальна і фронтальна, а зміна форм протягом уроку привабливіша для учнів, ніж застосування єдиної форми. За словами М.В.Матішак, більшість учителів відзначають найбільш стомливу для себе фронтальну форму роботи [2, с.11].

У 80-90-х рр. ХХ ст. розпочинається дослідження функцій гри в дитячій бібліотеці. Головна увага спрямовувалася на поширення інформації з різних галузей знання – природознавства, мистецтвознавства, гуманітарних, науково-популярних, технічних та інших знань, а також на вивчення читання як специфічної форми пізнавальної діяльності, що включає когнітивне оперування текстовою інформацією, знакове спілкування автора й читача за допомогою друкованого слова. Дослідники підкреслювали, що звернення дітей до певного інформаційного масиву сприяє не лише збагаченню їх знань, а й формуванню їх як особистостей (М. Афанасьєв, Т. Гришина, С. Матліна, О. Троїцька).

Дидактичні ігри стали предметом особливої уваги в працях Б. Блонського, А. Макаренка, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, А. Сікорського (формування уяви); Л. Артемової, Л. Виготського, Р. Жуковської, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, О. Усової та ін. (вплив на розумовий розвиток); Є. Баничевої, Ф. Блехер, Н. Гамбург, Г. Ляпіної, С. Шамової, Г. Щукіної (засоби активізації навчальної діяльності).

*Активізація навчального процесу* це удосконалення методів та організаційних форм навчальної роботи, яке забезпечує активну та самостійну теоретичну й практичну діяльність школярів у всіх ланках навчального процесу. Активізація передбачає тісний зв'язок засвоєння знань із застосуванням їх під час вирішення завдань, які потребують від учнів пошуку нового, відбору даних, видозмінення звичних дій (ініціатива, наполегливість, розв'язування завдань проблемного характеру). Відповідно навчальна активність - це діяльний стан учня, який характеризується потягом до знань, розумовим напруженням та виявленням вольових зусиль у процесі оволодіння знаннями [1, с.9].

Навчальна активність на рівні спрямованості особистості означає глибоку переконаність учня в необхідності всебічного пізнання, а її вищий рівень носить перетворюючий характер. При цьому в процесі діяльності змінюється не лише об'єкт, на який вона спрямована, а й її суб'єкт.

На основі результатів досліджень зміст навчальної активності можна визначити так:

- постановка вчителем перспективної мети розвитку творчих здібностей учнів;
- досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової та трудової діяльності;
- проведення уроків мислення;
- система творчих робіт;
- стимулювання інтелектуальних і естетичних почуттів.

Відповідно до цього складовими компонентами навчально-пізнавальної активності є:

а) позитивне ставлення до предмета, захоплення новим матеріалом (емоційний компонент);

б) виникнення питань, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розуміння навчального матеріалу, доповнення або уточнення відповідей однокласників (когнітивний компонент);

в) самостійність під час виконання завдань підвищеної складності, терпіння у подоланні труднощів, організованість (вольовий компонент);

г) актуалізація та перенесення сукупності набутих знань і навичок у нову навчальну ситуацію (дійовий компонент) [1, с.9-10].

Відтак важливим засобом активізації навчальної діяльності молодших школярів є дидактичні ігри, тому, що вони:

- органічно об'єднують триєдину мету навчання;
- задовольняють ігрові, пізнавальні, соціальні дитячі інтереси;
- збагачують коло уявлень про навколишній світ;
- впливають на розвиток психічних процесів, формування активної особистості;
- виступають засобом всебічного розвитку дитини, зокрема її пізнавальних здібностей;
- підвищують інтерес до навчання, розвивають уважність, забезпечують краще засвоєння навчального матеріалу;
- не лише активізують розумову діяльність, а й розвивають трудові уміння та навички школярів;
- застосовуються як метод і форма навчання молодших школярів;
- певною мірою сприяють засвоєнню окремих знань та умінь;
- забезпечують формування у дитини соціально прийнятих етичних норм поведінки та їх осмислення [1, с.12].

Обов'язковими структурними компонентами дидактичної гри є: дидактичне завдання, ігрові правила та дії. Всі структурні елементи гри взаємопов'язані між собою і відсутність одного з них руйнує гру.

Таким чином, становлення особистості передбачає створення умов для життєтворчості дитини в умовах навчання й виховання, для її орієнтації на активізацію навчальної діяльності, спілкування в організованому середовищі.

### **Список використаних джерел**

1. Крутій В. А. Активізація навчальної діяльності молодших школярів у процесі використання дидактичних ігор / В.А.Крутій / Автореф. дис... к.п. н. – К., 2001. – 21 с.

2. Матішак М. В. Варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів 6-7-річного віку / М.В.Матішак / Автореф. дис.... к.п. н. – К., 2008. – 21 с.

3. Шуляк С. О. Педагогічні умови сприяння становленню особистості молодших школярів засобами ігрової діяльності в дитячій бібліотеці / С.О.Шуляк/ Автореф. дис... к.п.н. – К., 2006 – 22 с.

Inna Strazhnikova

**VARIATION OF ORGANIZATIONAL FORMS OF ACTIVATION OF EDUCATIONAL  
ACTIVITY OF STUDENTS OF INITIAL SCHOOL  
IN RESEARCHES OF MODERN RESEARCH WORKERS**

*The problems of activation of studies of students of midchildhood, which leads the way co-operation of components of socialization of personality, independence, creative, emotionality, self-expression, activity, are examined in the article, however organization of educational activity depends first of all on a teacher, his fantasy, collaboration with children changes of forms of work during a lesson.*

**Keywords:** *form of organization, playing activity, variation, educational activity.*